

## VICARII GENERALI AI EPISCOPULUI TRANSILVANIEI ÎN SECOLUL AL XIV-LEA. CONSIDERAȚII GENERALE

Adinel C. Dincă

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

Studiul de față dorește să semnaleze într-o formă rezumativă rezultatele parțiale ale unei cercetări care își propune reconstituirea evoluției istorice a unei instituții ecleziastice, cea a *vicariatului episcopal*, în partea de răsărit a Ungariei medievale, pe teritoriul Transilvaniei, un areal căruia din punctul de vedere al administrării bisericești îi corespunde dieceza de Transilvania. Analiza este circumscrisă cronologic veacului angevin din istoria Ungariei, o epocă încărcată de semnificații nu doar din punct de vedere local și regional, ci și din perspectiva transformărilor istorico-ecleziastice resimțite de arealul Europei Occidentale în ansamblul său<sup>1</sup>. Obiectivele punctuale ale demersului științific sunt deopotrivă conturarea unui cadru general de manifestare a fenomenului instituțional ardelean aflat în discuție, prin apelul la date relevante provenind atât din Europa latină, cât și din Ungaria veacului al XIV-lea, dar și de precizarea principalelor arii de competență și de activitate a vicarilor episcopali transilvăneni, textul încheindu-se cu o serie de considerații referitoare la rolul jucat de substituenții episcopilor locali în epoca delimitată, precum și cu unele precizări referitoare la direcțiile în care cercetarea temei va fi dusă mai departe.

Contextul afirmării instituției vicariatului episcopal în Biserica Latină a veacului al XIV-lea este circumscris transformărilor resimțite de către *officium episcopalis*. Perpetuarea unor fenomene istorice anterioare, precum centralizarea și „birocratizarea” curiei pontificale în cele mai diverse forme, are drept efect impunerea unor mutații și în planul structurilor tradiționale ale Bisericii apusene. Veacul al XIV-lea, definit în viziune istorico-ecleziastică drept epoca delimitată de către cel de-al doilea conciliu de la Lyon (1278) și debutul Marii Schisme Apusene

---

<sup>1</sup> *Die Geschichte des Christentums. Religion-Politik-Kultur, Bd. 6 – Die Zeit der Zerreißproben (1274-1449)*, Freiburg, Basel, Wien, Herder Verlag, 1991, editat de M. Mollat, A. Vauchez (ediție germană prelucrată și editată de B. Schimmelpfennig) (= Schimmelpfennig, *Geschichte des Christentums* 6); M. Borgolte, *Die mittelalterliche Kirche*, Berlin, Oldenbourg, 1990, p. 17, 28 sqq., 84 sqq., 88 sq. (= Borgolte, *Die Kirche*).

(1378)<sup>2</sup>, a fost identificat în istoriografia recentă ca un timp al transformărilor structurale<sup>3</sup>. Centralismul pontifical, pe de o parte, și amplificarea aparatului administrativ laic, pe de altă parte, au reprezentat pentru biserica locală o presiune suplimentară, inexistentă anterior. Noilor exigențe ale societății aflate în prefacere s-a încercat să li se răspundă printr-o consonantă „birocratizare” a instituțiilor ecleziastice inferioare, infra-diecezane.

Episcopul evului mediu târziu, și îndeosebi cel din secolul al XIV-lea, nu a beneficiat până la momentul de față de nicio analiză cuprinzătoare, cu valențe monografice, așa cum este cazul segmentelor medievale mai timpurii<sup>4</sup>. Lipsesc deopotrivă studii comparative și sistematice, deși la dispoziția cercetătorilor se găsesc nu puține analize istorice particulare. Un asemenea stadiu al cercetărilor poate fi explicat prin prisma mai multor factori, înainte de toate fiind vorba însă de o bază documentară mult amplificată în comparație cu perioadele mai timpurii, realitate care permite istoricilor să surprindă o mai mare diversitate a materializării principiilor episcopale. Atenția mult sporită acordată stărilor de fapt locale și regionale<sup>5</sup> devine prin urmare premiza cea mai de seamă a unei tratări monografice a episcopatului latin pre-tridentin, o întreprindere nu tocmai facilă, ținând seama de faptul că o serie de teritorii supuse obedienței ecleziastice romane – precum Croația, Polonia, Ungaria – sunt din motive obiective mai puțin studiate din perspectiva evocată<sup>6</sup>. Un cuprinzător „tablou al episcopului latin în evul mediu târziu” rămâne prin urmare și pe mai departe un deziderat al cercetării istorico-ecleziastice. Nu este mai puțin adevărat că la momentul de față studiile circumscrise unor stări regionale de fapt oferă un fundament demn de toată încrederea, o bază care permite articularea unei imagini asupra evoluției istorice a episcopatului și a structurilor diecezane de-a lungul segmentului temporal sus-amintit. Fără a relua o discuție mult prea complexă, trebuie prin urmare rememorat faptul că episcopatul latin din „Trecento” intră sub incidența unei „crize identitare”,

---

<sup>2</sup> Mariaclara Rossi, *Vescovi nel basso medioevo (1274-1378). Problemi, studi, prospettive* (= Rossi, *Vescovi*), în *Il difficile mestiere di vescovo, secoli X-XIV*, Verona, Padova, Trento, Cierre Edizioni, 2000 (= *Il mestiere*), p. 217-254.

<sup>3</sup> Recent, pentru spațiul Europei central-răsăritene, cu o bogată literatură complementară *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*, editat de W. Eberhard, F. Machilek, Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 2006 (= *Reformimpulse*).

<sup>4</sup> Trebuie menționate unele încercări în acest sens: *Vescovi medievali*, editat de G. G. Merlo, Milano, Biblioteca francescana, 2003, *The Bishop Reformed. Studies of Episcopal Power and Culture in the Central Middle Ages*, editat de J. Ott și A. Trumbore Jones, Burlington, Ashgate, 2007, aceasta din urmă utilă mai ales pentru perioada secolelor X-XII.

<sup>5</sup> Exemplul german furnizat de S. Pätzold, *L'historiographie allemande de l'épiscopat*, în *L'historiographie des élites dans le haut Moyen Âge* (Actes du colloque, Université de Marne-la-Vallée, 28-29 novembre 2003), text accesibil on-line: <http://lamop.univ-paris1.fr/lamop/LAMOP/elites/Patzold/eveques.pdf>. Mai multe exemple sunt citate mai jos și referitor la „cazul italian”.

<sup>6</sup> J. Kłoczowski, *Die Entwicklung der Kirchen Mittelost- und Nordeuropas*, în „Schimmelpfennig”, *Geschichte des Christentums* 6, p. 771 sqq.

după cum inspirat a fost sintetizat fenomenul în istoriografie<sup>7</sup>. Este vorba de confruntarea cu o nouă dinamică a percepțiilor teoretice și a activității politice deopotrivă a papalității și regalității. Este adevărat că episcopul se găsisese și anterior prins în cadrul tensiunilor dintre curia pontificală și puterea laică (episcopatul având în numeroase cazuri un loc de seamă în politica beneficală a suveranilor), dar odată cu veacul al XIII-lea efortul general al suveranilor europeni de edificare a unui stat teritorial de coloratură „națională”<sup>8</sup>, pe de o parte, și amplificarea atitudinii monarhice a papalității, pe de altă parte, au dus conflictul dintre *sacerdoțiu* și *imperiu* la un nivel mai tensionat. Consecința în plan episcopal s-a concretizat în articularea treptată a unui nou tip de păstor diecezan<sup>9</sup>. Noul prototip de *ordinarius* a fost modelat de realități ale epocii, precum dreptul Sfântului Scaun de *reservatio* asupra desemnării titularilor catedrelor episcopale<sup>10</sup> sau prezența accentuată a înalților ierarhi în anturajul suveranilor, ajungându-se pe bună dreptate la ceea ce a fost definit drept „meseria de episcop” sau „episcopul-mercenar”<sup>11</sup>. Prezența constantă la curtea suveranilor sau a papei, frecvența schimbărilor de catedre, pontificatele reduse ca durată sunt doar câteva dintre elementele care documentează criza structurală a sistemului episcopal în lumea latină a veacului al XIV-lea. Meritul de a fi contracarat într-o anumită măsură această stare de fapt și toată suita de efecte negative în plan pastoral și administrativ revine unui cerc de colaboratori apropiați ai episcopului, din rândul cărora se desprinde *vicarul*<sup>12</sup>, a cărui figură se află de altfel în centrul analizei de față.

Instituția reprezentării substitutive a episcopului – în sensul unei structuri auxiliare autonome – are o istorie îndelungată. Suplinitori excepționali ai diecezanului pot fi identificați încă din antichitatea creștină. Mult mai târziu însă, în preajma anului 1300, se dezvoltă instituția vicariatului general<sup>13</sup>, atunci când se

<sup>7</sup> *Vescovi e diocesi in Italia dal XIV alla metà del XVI secolo. Atti del VII convegno di storia della Chiesa in Italia (Brescia, 21-25 settembre 1987)*, editat de G. De Sandre Gasparini, A. Rigon, F. Trolese, G. M. Varanini, Roma, Herder, 1990 (= Gasparini, *Vescovi in Italia*); Rossi, *Vescovi*; L. Vones, *Papsttum und Episkopat im 14. Jahrhundert. Probleme der avignonesischen Päpste mit den Bistümern des Deutschen Reiches unter besonderer Berücksichtigung des Pontifikats Urbans V. (1362-1370)*, în „Römische Quartalschrift”, Roma, 94, 1-2, 1999, p. 149-182.

<sup>8</sup> I.-A. Pop, *Geneza medievală a națiunilor moderne*, Cluj-Napoca, Edit. Fundației Culturale Române, 1998.

<sup>9</sup> Rossi, *Vescovi*, p. 218-227.

<sup>10</sup> Vezi pe larg A. Dincă, *Aprecieri preliminare privind alegerea episcopului Transilvaniei în secolele XIII-XIV*, în *Transilvania. Studii istorice (sec. XIII-XVII)*, coordonat de Susana Andea, Cluj-Napoca, Edit. Academiei Române, 2005, p.160-180.

<sup>11</sup> Rossi, *Vescovi*, p. 221 sq., p. 227 sq.

<sup>12</sup> R. Bretano, *Vescovi e vicari generali nel Basso Medio Evo* (= Bretano, *Vescovi e vicari*), în Gasparini, *Vescovi in Italia*, p. 547-567.

<sup>13</sup> A. E. Hierold, *Generalvikar, Generalvikariat*, în *Lexikon für Theologie und Kirche*, ediția a III-a, Freiburg, Herder Verlag, 1993-2001, vol. IV, p. 448-449; H. Paarhammer, *Generalvikar*, în *Lexikon des Mittelalters*, München, Artemis-&-Winkler-Verlag/LexMA Verlag, 1980-1999, IV, col. 1223, precum și G. Le Bras, *Institutions ecclésiastiques de la Chrétienté médiévale I*, Paris, 1959, p. 396 sq.; J. Gaudemet, *Église et cité. Histoire du droit canonique*, Paris, Cerf, 1994, p. 433.

înregistrează o transformare de fond în raport cu tradiția anterioară a „auxilierii” episcopale: administratorul afacerilor diecezane din vremea absenței episcopului își păstrează și continuă să-și exercite atribuțiile chiar în timpul prezenței superiorului său în plan local. Această metamorfoză instituțională a înlocuitorului *temporar* al unui *ordinarius* absent într-un „funcționar” *permanent* al episcopului aflat în slujbă recompune un proces istoric desfășurat treptat, atât cronologic, cât și geografic, un proces istoric deocamdată insuficient limpezit de către cercetările specialiștilor<sup>14</sup>, cu precădere în ceea ce privește evoluțiile care depășesc planul local. Perspective de interogație istorică, precum cea privitoare la faptul că oficiul vicarial general ar fi sau nu o „invenție” episcopală sau papală sau dacă Italia reprezintă cu adevărat „patria” instituției ori dacă în regiuni distincte ale Europei apusene vicarul general este identic ca arie de competență cu acel *officialis*<sup>15</sup> aflat în anturajul curților diecezane încă din veacul al XIII-lea<sup>16</sup>, reprezintă tot atâtea teme de polemică istoriografică veche de peste un secol. Însă cercetarea eficientă a evoluției structurilor instituționale și sociale ale bisericii locale în evul mediu, un teren istoriografic ce pare să fie frecventat în mod deosebit de către medievalistica

<sup>14</sup> Istoriografia temei este fără îndoială interesantă, mult prea amplă totuși pentru a fi reprodusă în cadrul analizei de față. Trebuie însă amintite numele a doi autori, repere esențiale ale cercetărilor dedicate subiectului; este vorba, pe de o parte, de abatele Édouard Fournier, care a deschis interesul față de vicarii episcopali medievali prin lucrările *Les origines du vicaire général. Étude d'histoire et de droit canon*, Paris, 1922 (= Fournier), *Le vicaire général au moyen âge*, Paris, 1923 și *L'origine du vicaire général et des autres membres de la curie diocésaine*, Paris, 1940, (cf. F. Gescher, *Offizial und Generalvikar*, în „Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung”, 17, 1928, p. 611-635), pe de altă parte de medievalistul american Robert Brentano, al cărui studiu citat mai sus, *Vescovi e vicari generali nel Basso Medio Evo*, a revigorat un câmp de cercetare și a atras atenția asupra potențialului temei. Cel mai mare merit al lui Fournier din acest punct de vedere este, mai presus de orice, determinarea cu acuratețe a momentului în care la curia episcopală poate fi identificat un vicar general în sensul propriu și nu doar un substituent temporar al titularului diecezei. Deopotrivă, acestui autor îi revine meritul de a fi constatat și aprofundat chestiunea sciziunii instituționale dintre *officialis* și *vicarius generalis*, aspect atins anterior. Cel de-al doilea autor amintit aici a oferit argumente temeinice în sprijinul unei ipoteze conform căreia „funcția” permanentă de vicar episcopal a reprezentat cea mai de seamă premisă a apariției și evoluției unui nou tip de episcop, „model” caracteristic veacurilor al XIV-lea și al XV-lea, o perspectivă inovatoare de interpretare care a deschis calea unei întregi serii de studii și cercetări aplicate unor situații particulare; ecoul acestei teorii în istoriografia Europei central răsăritene, Z. Hledíková, *Strukturelle Reformen der Prager Erzbischöfe im 14. Jahrhundert. Bistumsverwaltung, Geistlichkeit, Reform*, în vol. *Reformimpulse*, p. 125-141, cu privire la vicari în special p. 130, nota 12.

<sup>15</sup> P. Hinschius, *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten II*, Berlin, 1878, p. 202, 206; P. Fournier, *Les officialités au moyen âge*, Paris, 1880; H. Zapp, *Offizial*, în *Lexikon des Mittelalters*, VI, coll. 1370-1371.

<sup>16</sup> Contra-argumente solide referitoare la această ipoteză la O. Hageneder, *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts*, Linz, Hermann Böhlau, 1967 (= Hageneder, *Gerichtsbarkeit*) p. 259 sqq.; H. Straub, *Die geistliche Gerichtsbarkeit des Domdekans im alten Bistum Bamberg von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung*, München, K. Zink, 1957 (= Straub) p. 246.

deceniilor din urmă, solicită tocmai constituirea unor asemenea studii punctuale referitoare la figuri precum cele ale arhidiaconilor, membri componenți ai capitlurilor și conventelor, chiar ai structurii parohiale, și nu în ultimă instanță ale vicarilor generali ai episcopilor. Istoriografia mai veche – înțelegându-se prin această formulare îndeosebi scrisul istoric din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului următor – a precizat cadrele generale ale existenței medievale a instituției aflate în discuție. În cursul ultimelor decenii au apărut de asemenea o serie de analize locale, deosebit de interesante atât din perspectiva informației puse la dispoziție, cât îndeosebi din punctul de vedere al abordării metodologice, concentrate, cu precădere, asupra spațiului italian, fapt care nu face decât să scoată în evidență carențele unei abordări comparatiste atât de utile pentru precizarea trăsăturilor general-europene ale instituției.

Culegerea de legi a papei Bonifaciu al VIII-lea, denumită încă din bula de promulgare (1298.03.03) *Liber Sextus* și căreia pe drept cuvânt i s-a atribuit un spirit inovator pentru epoca sa<sup>17</sup>, definește fundamentele legale ale atribuțiilor efective ce-i reveneau unui vicar general diecezan<sup>18</sup>. În această nouă haină juridică, după 1300, vicarul apare în calitate de *alter ego* al episcopului în numeroase dieceze. Documentar el poate fi surprins, la nord de Alpi, spre exemplu la Trier (1310), Salzburg (1314), Bamberg (1318), Mainz (1322), Passau (1326) sau Speyer (1332)<sup>19</sup>. În schimb, în arhidieceza de Köln aceeași funcțiune este atestată abia de la finele veacului al XIV-lea<sup>20</sup>, fapt care spune destul de mult, pe de o parte despre puterea de pătrundere a inovațiilor instituțional-juridice, pe de altă parte, despre capacitatea de rezistență a tradițiilor preexistente. În manieră similară poate fi explicată și situația care transpare dinspre episcopiile engleze, acolo unde oficiul vicarial în veacul al XV-lea se prezintă exclusiv în vechea formulă a reprezentării titularului absent<sup>21</sup>. Însă, dincolo de aceste situații extreme care oglindesc stări de fapt puternic ancorate în tradiție, la nivelul Europei latine, despre o implementare definitivă a instituției vicarului general se poate vorbi doar odată cu deceniul al patrulea al secolului al XIV-lea<sup>22</sup>.

Sfera de competență a vicarului general variază de asemenea în timp și spațiu, în funcție de evoluțiile particulare. Teoretic, acestuia îi revenea administrarea ecleziastică a diecezei (investitura parohilor, acordarea de beneficii etc.), în timp ce exercitarea actului de justiție în sfera bisericească făcea parte din aria de acțiune a oficialului. Oficialul (*officialis*) era cel mai de seamă „funcționar” episcopal al secolului al XIII-lea, un cleric – selectat de cele mai multe ori din

<sup>17</sup> H. Zapp, *Liber Sextus*, în *Lexikon des Mittelalters* III, col. 268.

<sup>18</sup> H.-E. Feine, *Kirchliche Rechtsgeschichte I. Die katholische Kirche*, Köln, Böhlau Verlag, 1963 (ediția a IV-a) (= Feine) p. 307.

<sup>19</sup> Feine, p. 306 sqq., Hageneder, *Gerichtsbarkeit*, p. 259 sq., Straub, p. 246 sq.

<sup>20</sup> Feine, p. 307.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 307, nota 7.

<sup>22</sup> La Viena, în jurul anului 1360, Hageneder, *Gerichtsbarkeit*, p. 268.

rândul arhidiaconilor – bine educat în ceea ce privește științele juridice, condiție esențială având în vedere statutul său de judecător infra-diecezan. Cele două funcțiuni, cea de vicar general și cea de oficial, au continuat să ființeze concomitent, distinct ori contopite, cum este cazul diecezei de Passau în secolul al XIV-lea sau cea a episcopilor din Polonia în veacul al XV-lea. În ceea ce privește cazul particular al episcopiei de Passau, oficialul se evidențiază în mod deosebit, el activând în calitate de administrator și suplinitor al titularului catedrei indiferent de situație<sup>23</sup>, o separare distinctă și definitivă între cele două forme de auxiliere episcopală survenind abia după 1400<sup>24</sup>.

În societatea ecleziastică europeană de obediență romană însă, izvoarele înregistrează și situații care au evoluat în alt sens, mai exact, atât oficialatul, cât și vicariatul fiind acordate aceleiași persoane<sup>25</sup>. În Polonia, de exemplu, o asemenea stare de fapt pare să fi fost aproape o regulă<sup>26</sup>. În comparație cu modelul polonez, vicarii generali ai episcopilor de Liège au jucat un rol mai degrabă modest, în cadrul administrației episcopale, o poziție predominantă revenindu-i oarecum surprinzător purtătorului de sigiliu (*sigillator*)<sup>27</sup>. Excepțiile continuă, micile dieceze din Italia necunoscând deloc această instituție a oficialatului<sup>28</sup>, atribuțiile judecătorești fiind exercitate în totalitate de către vicarii episcopilor. O atare constatare joacă un rol esențial și pentru demersul de față, cel al unui studiu de caz transilvan, putându-se astfel explica – prin prisma unei filiații italiene a instituției – motivul pentru care vicarii generali ardeleni din veacul al XIV-lea au avut competențe judecătorești atât de pronunțate. Chiar și în Peninsula Iberică vicariatului episcopal i-au fost asociate largi atribuții judecătorești<sup>29</sup>.

Circumscripșă de asemenea chestiunii identificării rădăcinilor vicariatului episcopal, dar cu un impact mai mare în ceea ce privește dinamica generală a instituțiilor medievale ale bisericii romane, discuția privind apariția acestei funcții bisericești dintr-o inițiativă venită dinspre corpul episcopal poartă cu sine o încărcătură ecleziologică deloc neglijabilă, care sintetizează evoluția raporturilor

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 262 sq.

<sup>24</sup> *Ibidem*, p. 268.

<sup>25</sup> W. Trusen, *Die gelehrte Gerichtsbarkeit der Kirche*, în *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte I*, editat de H. Coing, München, 1973, p. 475, p. 482; H. Coing, *Gericht, Gerichtsbarkeit. III. Kanonisches Recht*, în *Lexikon des Mittelalters IV*, coll. 1326-1326.

<sup>26</sup> P. Erdő, *Das älteste Protokollbuch des Vikariatsgerichtes von Esztergom (Ungarn)*, în „*Studia Gratiana*“, Roma, XXVII, 1996, p. 76 (=Erdő, *Das Protokollbuch*) (text republicat, P. Erdő: *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn. Gesammelte Studien*, Berlin, Frank & Timme, 2005, p. 105-113).

<sup>27</sup> A. Marchandisse, *La fonction épiscopale à Liège aux XIII et XIV siècles. Étude de politologie historique*, Genève, Droz, 1998, p. 323-330.

<sup>28</sup> Fournier, p. 194 sqq., 110 sqq., 128 sq.

<sup>29</sup> A. García y García, *Las constituciones del Concilio legatino de Valladolid (1322)*, în vol. *Ecclesia Militans. Studien zur Konzilien- und Reformationsgeschichte, Remigius Bäumer zum 70. Geburtstag gewidmet I*, editat de W. Brandmüller, Paderborn, Schöningh, 1988, p. 111-127.

dintre Roma, pe de o parte, și biserică la nivel local, pe de altă parte. O anumită direcție de cercetare a identificat de asemenea drept „catalizator” al coagulării vicariatului o anumită concurență între episcop și arhidiacon. Corpul arhidiaconal (reunit în formula capitlului catedral) căpătase din secolul al XII-lea, odată cu armistițiul din conflictul pentru investitură, prin dreptul exclusiv de a-și alege păstorul diecezan, atât o conștiință corporativă, cât și un anume control asupra superiorului canonic<sup>30</sup>. Un asemenea raport de forțe la nivel local corespundea percepțiilor teocratice al papalității din veacul al XIII-lea, care dorea la nivel local deopotrivă obediența clericilor și neimplicarea laicilor în afacerile bisericești. În acest sens, apariția oficiului de vicar general pare să fi fost o *inventio episcopalis*, menită să îngrădească autoritatea arhidiaconilor. Un asemenea „scenariu” – din care se omite ponderea avută în geneza vicariatului episcopal de către *corpus*-ul *Liber Sextus* – poate fi însă probat cu succes doar în anumite cazuri (în special din arealul german), nu însă, precum se știe, și în cazul Ungariei medievale.

O atenție sporită a fost acordată în mod evident cercetărilor referitoare la secolul al XV-lea, fapt explicabil de altfel, dacă se ține cont de baza documentară mult mai bogată, prin raportare la veacul al XIV-lea. În consecință tema a fost tratată nu doar mai intensiv, ci și mai exact, obținându-se în acest fel imaginea unor veritabile „carriere birocratice” ale diversilor vicari episcopali, activi succesiv decenii de-a rândul în diverse dieceze<sup>31</sup>.

Această „mobilitate” din „quattrocento” nu poate fi documentată și pentru veacul al XIV-lea. Este mai degrabă de presupus că acești suplinitori și auxiliari episcopali au activat doar în cadrele unei singure dieceze și nu neapărat de-a lungul mai multor episcopate<sup>32</sup>. Ipoteza enunțată este verificată de altfel și de către materialul transilvan analizat, material documentar care așază voievodatul Transilvaniei în deplină concordanță cu alte regiuni europene în care oficiul vicarial se găsea de asemenea în plin proces de constituire și afirmare.

Edificarea vicariatului general în episcopiile din Ungaria medievală (și implicit în Transilvania) se desăvârșește, precum s-a arătat, în contextul evoluției generale a acestei instituții în Europa, decalajul cronologic propriu propagării spre răsărit a atâtor fenomene istorice de sorginte apuseană fiind mai puțin resimțit. Un anumit grad de sincronism este translatat și în plan istoriografic, în Ungaria, ca de altfel în întreg continentul, secolul al XV-lea fiind privilegiat din punctul de vedere al cercetărilor<sup>33</sup>.

---

<sup>30</sup> Le Bras, *Institutions*, p. 376 sqq., îi numea pe arhidiaconi și pe membrii capitlului catedral în general „les auxilliaires concurrents”; Feine, p. 303 sqq.

<sup>31</sup> Rossi, *Vescovi*, p. 228.

<sup>32</sup> *Ibidem*, p. 228 sq.

<sup>33</sup> G. Bónis, *Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526*, în „Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung“ 49, 1963 (= Bónis, *Gerichtsbarkeit*), p. 218 sqq., 224 sqq.; A. Szentirmai, *Die ungarische Diözesankurie im Spätmittelalter*, în „Zeitschrift für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung”, 48, 1962 (= Szentirmai, *Diözesankurie*) *passim*.

În ceea ce privește originea instituției în aria de autoritate a coroanei Sf. Ștefan, ipoteza începutului activității vicarilor episcopali în contextul rivalității dintre titularii catedrelor și corpul arhidiaconal nu are nicio bază documentară<sup>34</sup>, cazul transilvan nefăcând deloc notă discordantă în acest sens. De altfel, cazul ungar nu trebuie privit sub nicio formă ca fiind singular, dieceza de Passau, aflată nu departe de teritoriile maghiare, oferind o bună analogie cu privire la cooperarea fructuoasă dintre episcop și arhidiaconi<sup>35</sup>.

În același spirit al raportării realităților instituționale ale bisericii medievale din Ungaria la modelele apusene se cere a fi precizat și faptul că în cazul celei dintâi aria semantică a vocabulei *officialis* nu se suprapune aceleia a paradigmei apusene, oficialul „ungar” fiind identificat de cele mai multe ori cu un administrator de bunuri lumești<sup>36</sup>. Termenul era utilizat cu sensul de judecător ecleziastic îndeosebi cu caracter formal, în corespondența cu Sf. Scaun<sup>37</sup>. Toate competențele de judecată subsumate jurisdicției unui *ordinarius* – și care potrivit practicii europene ar fi revenit unui oficial – au fost în totalitate preluate de către vicarii generali<sup>38</sup>.

Suplinirea temporară a episcopului de către vicari este sporadic atestată documentar în Ungaria încă din cea de-a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Astfel, la 1235, se preciza într-un act al primatului Ungariei, arhiepiscopul de Strigoni, Ștefan (făcându-se referire la taxele pentru procese), că *episcopus, archidiaconi vel eorum vicarii a presbyteris vel clericis pro iusticia reddenda nichil accipiat*<sup>39</sup>. Se pare însă că prezența vicarilor, ca de altfel în întreaga lume latină, era la acea dată una temporară, având rolul de reprezentare în lipsă a unui demnitar ecleziastic local. Suplinitorul episcopului până la începutul secolului al XIV-lea era în Ungaria un membru al capitlului catedral, de regulă un arhidiacon, fără însă a exclude posibilitatea ca și un alt capitular să joace acest rol. De altfel, acest fapt este documentat pentru Ungaria de mai multe surse istorice, din analiza cărora reiese o anumită aplecare pentru însărcinarea economului (*yconomus*) cu această misiune de înlocuire a diecezanului<sup>40</sup>. Instituirea practicii de desemnare a unui vicar general s-a impus treptat în prima jumătate a secolului al XIV-lea<sup>41</sup>. De

<sup>34</sup> Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 204; Erdő, *Tribunali*, p. 327 sq.

<sup>35</sup> Hageneder, *Gerichtsbarkeit*, p. 285.

<sup>36</sup> Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 203; Erdő, *Tribunali*, p. 334.

<sup>37</sup> *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I, editat de A. Theiner, Roma, 1859, Nr. 3, 37, 62, 63; cf. Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 203; Erdő, *Tribunali*, p. 334.

<sup>38</sup> Erdő, *Tribunali*, p. 334.

<sup>39</sup> *Monumenta Romana Episcopatus Vespreniensis* I, Budapeșt 1896, p. 385; Szentirmai, *Diözesankurie*, p. 220.

<sup>40</sup> Mai multe documente doveditoare din prima jumătate a secolului al XIII-lea în vol. *Regestrum Varadiense*, editat de J. Karácsonyi și S. Borovszky, Nr. 252, 286, 336, 350; Szentirmai, *Diözesankurie*, p. 172 sq.; Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 203; K. Vekov, *Locul de adevărire din Alba-Iulia (sec. XIII-XVI)*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2003 (= Vekov, *Locul de adevărire*), Anexa 7.

<sup>41</sup> Szentirmai, *Diözesankurie*, p. 169.

un oficiu vicarial propriu-zis, perceput ca o constantă instituțională imaterială, desprinsă din dependența față de persoana vicarului, se poate vorbi odată cu utilizarea termenului de *vicariatus* și cu prezența unui *sigiliu instituțional* propriu, elemente care apar (sporadic), potrivit documentației actuale, doar în jurul lui 1350<sup>42</sup>.

Stadiul cercetării materialului documentar, oricum, nu deosebit de generos, nu permite cunoașterea precisă a procedurii de numire a vicarilor episcopali. Este însă de presupus, prin analogie cu alte teritorii și prin apel la literatura juridică a vremii, că aceștia erau numiți în mod direct de către episcop. Persoana considerată competentă era numită din rândul capitularilor catedralei, mai exact, din interiorul corpului arhidiaconal<sup>43</sup>. Datorită competențelor care le erau solicitate de către activitatea lor preponderent judecătorească, printre vicari se regăsesc adesea licențiați sau doctori în drept canonic, fapt care însă nu pare să fi ajuns la statutul de regulă în secolul al XIV-lea<sup>44</sup>.

Ilustrativ pentru transformările morfologice din cadrul instituției discutate, evoluții care au pregătit epoca de maturizare – veacul al XV-lea – din istoria vicariatului episcopal în toată lumea latină și în Ungaria, este faptul că începând cu anii optzeci al secolului al XIV-lea, la Strigoniu se pare că oficiul de vicar general nu a mai fost ocupat decât de către *doctores decretorum*<sup>45</sup>. În acest fel se face legătura și cu sfera de atribuții a acestor demnitari ai bisericii. Ei exercitau în diecezele din Ungaria competențele judecătorești care reveneau episcopilor prin deținerea de *potestas iurisdictionis*, fiind astfel pe drept cuvânt asimilați oficialilor din alte regiuni ale Europei latine<sup>46</sup>. Soluția instituțională maghiară este similară cu practica din provinciile ecleziastice italiene, după cum a fost semnalat deja. Deoarece și Peninsula Iberică oferă o bună analogie în acest sens, s-ar putea deduce că tribunalele vicariale ungare aparțin tipologic „variantei meridionale” a curților episcopale de judecată<sup>47</sup>. De asemenea, tot acestora le revenea și gestionarea tuturor afacerilor diecezei în timpul sedivacanțelor. O asemenea poziție prestigioasă îi asigura desigur deținătorului un cert ascendent în raport cu clerul diecezan.

În aceste cadre a evoluat și vicariatul celei mai răsăritene episcopii din regatul medieval al Ungariei, episcopia Transilvaniei.

---

<sup>42</sup> *Ibidem*.

<sup>43</sup> Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 203.

<sup>44</sup> Szentirmai, *Diözesankurie*, p. 174.

<sup>45</sup> Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 220.

<sup>46</sup> Vezi de altfel P. Erdő care utilizează, probabil din rațiuni (îndreptățite) de uniformizare terminologică, noțiunea de „oficialat” pentru desemnarea atribuțiilor instituțional-judecătorești ale vicarilor din Ungaria medievală, în *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn. Gesammelte Studien*, p. 87-104.

<sup>47</sup> Erdő, *Das Protokollbuch*, p. 74 sq.; Idem, *Tribunali*, p. 335.

Una dintre cele dintâi atestări documentare ale unui vicar general (numit ulterior și *suffraganeus*<sup>48</sup>) în Transilvania<sup>49</sup> survine aproape concomitent (1309) cu cea a omologului care activa pe lângă primatul Ungariei (1308). În voievodat, la acea dată, evenimentul avea loc în contextul unei vacanțe a scaunului episcopal generată de moartea episcopului Petrus, din neamul Monoszló (1270-1307), unul dintre cei mai de seamă păstori bisericești ardeleni<sup>50</sup>. Disparația sa a provocat o severă criză în dieceză, ceea ce a solicitat nu mai puțin decât intervenția Sf. Scaun, în persoana unui legat pontifical. Arbitrajul cardinalului-preot Gentile este cunoscut prin „dosarul” procesului rezultat, în fapt o culegere de acte emise între 1308 și 1310, editate la finele secolului al XIX-lea<sup>51</sup>. Astfel, în cadrul acestui tablou, în două rânduri este menționat un anumit *Saulus*<sup>52</sup>, *archidiaconus de Turda, vicarius ecclesiae Transsilvane, sede vacante*<sup>53</sup>. O asemenea însemnare lacunară permite definirea competenței vicarului transilvănean: păstoria afacerilor episcopale pe durata lipsei unui titular canonic al catedrei. Până la sfârșitul veacului al XIV-lea în Transilvania această formă de substituție episcopală mai apare în anul 1356<sup>54</sup>, atunci când survine moartea episcopului Andreas, și din nou în anul 1376<sup>55</sup>, odată cu translatarea episcopului Demetrius. Demn de a fi reținut

<sup>48</sup> *Documenta Romaniae Historica* (= DRH), C. Transilvania, XIII, volum întocmit I. Dani, K. Gündisch, V. Pervain, A. Răduțiu, A. Rusu, S. Andea, Edit. Academiei Române, 1994, nr. 443 (1369.11.25).

<sup>49</sup> În fapt, cea dintâi menționare a unui vicar episcopal ardelean se referă la preotul (*sacerdos*) Demetrius, vicediacon de Ugocea și vicar al episcopului P(etrus) pentru arhidiaconatul amintit (*vicarius venerabilis in Christo patris P. per Dei gratiam episcopi Transsilvani, archidiaconatu in eodem*), cel care atestă la 1301.04.26 (*feria quarta post Georgii Mart.*) că soția răposatului comite Fulgiarius și-a însărcinat fiul Laurentius și pe ruda sa Petru, fiul lui Columan, să redobândească o parte a moșiei Batarteluk (original, pergament, urme ale unei amprente sigilare pe partea dorsală, Lelesz (Slovenia), arhiva conventului, Acta anni 1301; regist (limba maghiară) la Zs. Jakó, *Codex diplomaticus Transsilvaniae: Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsilvanas illustrantia. Erdélyi Okmánytár: Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, II, Budapest, Akadémiai Kiadó, Magyar Országos Levéltár, 2004, p. 35, nr. 3). Acesta nu poate fi considerat vicar general episcopal în sensul descris anterior, formularea documentară indicând faptul că preotul Demetrius era un locuitor al lui Petrus doar pentru Ugocea, cf. T. R. Varga, *Adatok a 14. századi szentszéki bíráskodásra Erdélyben în Középkortörténeti tanulmányok. A III. Medievisztikai PhD-konferencia, Szeged, 2003. május 8-9.) előadásai*, editat B. Weisz, Szeged, 2003 (= Varga, *Adatok*), p. 222.

<sup>50</sup> L. Temesváry, *Erdély középkori püspökei*, Cluj, 1922, p. 47 sqq.

<sup>51</sup> *Monumenta Vaticana Hungariae. II. Acta Legationis Cardinalis Gentilis (1307-1311)*, Budapest 1885, XLIV (*Causa electionis Benedicti episcopi Transsilvaniensis coram cardinale Gentile et eius auditoribus peracta*). Despre activitatea lui Gentilis în Ungaria vezi Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 202. În particular, cu privire la Transilvania, Varga, *Adatok*, p. 215-226.

<sup>52</sup> Vekov, *Locul de adevărire*, anexa 7, *Paulus*.

<sup>53</sup> *Monumenta Vaticana Hungariae. II*, nr. 157 (*Decretum electionis*).

<sup>54</sup> *Magister Solomon, archidiaconus de Torda, per capitulum ecclesie Transsilvane, sede vacante, vicarius constitutus* (1357.12.14.), în DRH, C, *Transilvania*, XI, volum întocmit de I. Dani, A. Răduțiu, V. Pervain, K. G. Gündisch, S. Belu, Edit. Academiei R. S. R., 1981, nr. 57.

<sup>55</sup> *Magister Johannes, archidiaconus de Kykullew, per capitulum ecclesie Transsilvane, sede vacante, vicarius generalis in spiritualibus constitutus*, 1376.03.10.; la Arhivele Naționale Române, Direcția Județeană Cluj, (infra: ANDJCluj), fond Wass de Ţaga, nr. 99.

este faptul că, se pare, capitlul catedral deținea rolul central în desemnarea principalului auxiliar sau suplinitor al episcopului absent. O asemenea situație este surprinsă documentar până către dincolo de limita superioară a epocii analizate, la 1389, moment în care *Ladislaus, archidiaconus de Ozd, sede vacante, per dominos de capitulo constitutus vicarius generalis* emite un document<sup>56</sup>.

Capacitățile și competențele vicarilor generali din episcopia ardeleană au fost canalizate cu precădere în direcția prezidării scaunului de judecată diecezan, ca reprezentant și împuternicit al titularului catedrei. Sursele istorice pe care se întemeiază cercetarea de față sunt compuse într-o măsură covârșitoare din piese documentare de natură juridic-imobiliară, mai exact izvoare relative la consecințele materiale rezultate în urma unor raporturi matrimoniale. Instanțele ecleziastice din Ungaria erau, într-o manieră asemănătoare întregului spațiu latin, competente în materie de chestiuni de proprietate subsumate căsătoriei, deoarece acestea nu erau definite în primul rând drept consecințe ale dreptului de proprietate, ci erau privite din punct de vedere legal drept *causae matrimoniales*. Înainte de reglementările legislative ale secolului al XV-lea, care au stabilit prerogativele și aria decizională a instanțelor spirituale, practica juridică aflată în competența bisericii evoluează în cadre cutumiare. Încă de timpuriu s-a instituit obiceiul ca, alături de chestiunile care implicau lezări aduse practicii sacramentale și credinței, precum erezia, justiției ecleziastice să-i fie înfățișate deopotrivă dispute legate de matrimoniu, în general, și de consecințele materiale ale acestuia (*donationes propter nuptias*), în particular.

Curțile vicariale de judecată din Ungaria au evoluat de-a lungul veacului al XIV-lea ca instanțe recunoscute în materie de dispute privind diversele forme de proprietate care decurgeau din dreptul de moștenire pe linie feminină. Este vorba cu precădere de una dintre complicatele particularități ale viziunii juridice locale: *quarta filialis*, numită și *quarta puellaris* sau *quartalitium*<sup>57</sup>.

*Quarta puellaris*<sup>58</sup>, sfertul fiicei, reprezenta a patra parte a averii patrimoniale, care revenea fiicei/fiicelor odată cu moartea tatălui. Proprietatea asupra pământului putea (practic) fi transmisă doar pe linia descendenței masculine, fiicelor revenindu-le doar despăgubiri, compensații sub formă de bunuri mobile sau bani. O asemenea reglementare a condițiilor de moștenire era gândită ca

<sup>56</sup> 1389.05.16, ANDJCluj, fond Wass de Ţaga, nr. 114.

<sup>57</sup> Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 206.

<sup>58</sup> J. Holub, *La Quarta puellaris dans l'ancien droit hongrois*, în vol. *Studi in memoria di Aldo Albertoni*, III, Padova, 1938, p. 277-297; E. Fügedi, *Az Elefánthiak. A középkori magyar nemes és klánja*, Budapest, Osiris Kiadó, 1999, p. 41 sq., 73 sq.; A. Zsoldos, *Leánynegyed (Quarta puellaris)*, în vol. *Korai Magyar Történeti Lexikon 9-14. század*, coordonat de Gy. Kristó, P. Engel, F. Mak, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994, p. 400; M. Rady, *The Filial Quarter and Female Inheritance in Medieval Hungarian Law*, în vol. *The Man of Many Devices Who Wandered Full Many Ways. Festschrift János Bak*, editat de B. Nagy, M. Sebök, Budapest, CEU Press, 1999 (= *Festschrift János Bak*), p. 422-431; P. Engel, *Erbeilung und Familienbildung* în *Festschrift János Bak*, p. 411-421; P. Banyó, *Birtoköröklés és leánynegyed. Kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezéséhez*, în „Aetas”, Budapest, 2000, 3 (=Banyó, *Birtoköröklés és leánynegyed*) p. 76-91.

o măsură de contracarare a înstrăinării avutului funciar *ad extraneos* prin căsătoria unei fiice, stare de drept izvorâtă dintr-o particularitate socială, cu efecte economice și politice, a societății maghiare medievale, care susținea solidaritatea clanului. Viziunea tradițională asupra relațiilor familiale corespundea însă în secolul al XIV-lea tot mai puțin practicii juridice, deoarece interesul individului dobândise deseori un ascendent amplificat față de valorile comunității clanului. De aceea, femeile de origine nobilă primeau deseori pământ în locul pătrimii filiale prevăzute de lege (convertită în bani sau bunuri echivalente), ceea ce subliniază o dată în plus diferența dintre normă și practică, proprie societății medievale. Astfel, cercetări de dată recentă au demonstrat că în peste 50% din situațiile de acest gen, dintr-un interval larg, de la jumătatea secolului al XIII-lea până la începutul secolului al XV-lea, sfertul filial era acordat efectiv în valori funciare<sup>59</sup>.

Disputele juridice privind pătrimea fiicei sunt soluționate în Transilvania de cele mai multe de către vicarii generali ai episcopilor, cea mai mare parte a mărturiilor scrise cu privire la aceștia atestând că judecarea unui asemenea gen de cauze reprezenta cea mai bine documentată dintre activitățile principalilor auxiliari episcopali.

Ținând cont de această stare de fapt, s-ar putea explica de ce în Transilvania titulatura vicarilor conține aproape exclusiv componenta spirituală (*vicarius in spiritualibus*). Titulatura vicarilor ardeleni necesită de altfel o serie de precizări suplimentare. Până în jurul anului 1350, locțiitorii episcopali se defineau pe sine doar prin formula *vicarius generalis*. Abia odată cu vicariatul arhidiaconului Ioan de Târnava, prin urmare din anii șaptezeci ai aceluiași secol, se impune și se utilizează cu regularitate formula *vicarius in spiritualibus generalis*<sup>60</sup>. Observația este de o reală importanță, deoarece poate indica faptul că vicarii transilvăneni, cel puțin până spre finalul secolului angevin, au avut doar atribuțiuni din sfera ecleziastică și judecătorească.

În acest sens, ilustrativ este faptul că vicarul general Solomon emite unul dintre primele sale documente la 16 ianuarie 1349 (Alb-Iulia) cu titulatura de *iudex*<sup>61</sup>, deși apoi poartă doar titlul de vicar, mărturie foarte interesantă referitoare la conștiința atribuțiilor judecătorești ale purtătorului.

Procesele care au loc întotdeauna în prezența vicarului și a diferiților participanți auxiliari<sup>62</sup> nu se concluzionează de fiecare dată prin pronunțarea unei sentințe. În chestiuni dificile vicarii trimit părțile implicate fie la scaunul de judecată episcopal (*sedes iudiciaria*)<sup>63</sup>, fie la curtea voievodului Transilvaniei<sup>64</sup>.

<sup>59</sup> *Ibidem*.

<sup>60</sup> *DRH C*, vol. XIII, nr. 461; prima mențiune *DRH C*, XI, nr. 15, 1356.05.06.

<sup>61</sup> Diplomatikai Levéltár (= DL), Arhivele Naționale Maghiare, 73 661, *Documente privind istoria României, C. Transilvania*, veacul XIV (= *DIR C*, XIV), vol. IV, Edit. Academiei R. S. R., București, 1955, nr. 679.

<sup>62</sup> *Idem magister Salomon cum dominis et fratribus suis de capitulo, tunc in sede sua iudiciaria cum eodem consedentibus*, (1360.10.13), *DRH C*, XI, nr. 524.

<sup>63</sup> *DRH C*, XI, nr. 31.

<sup>64</sup> *DRH C*, XIII, nr. 302.

În ceea ce privește selectarea vicarilor, se poate afirma că aceștia erau desemnați din cercul arhidiaconilor<sup>65</sup>. Faptul că toți poartă titlul de *magister* constituie un indiciu solid al pregătirii lor intelectuale speciale, dar și al provenienței sociale a acestora.

Tot legată de sfera competențelor vicariale în Transilvania se găsește și chestiunea menționată în trecere de către istoriografia mai veche, și anume cea privitoare la auxiliarii diecezanilor ardeleni aflați în funcție pentru părțile apusene ale episcopiei<sup>66</sup>. Există numeroase probe care atestă că în Ungaria medievală, în dieceze, activau concomitent doi vicari generali, situație demonstrabilă și în cazul Transilvaniei<sup>67</sup>. Din pricina cercetărilor lacunare, chestiunea enunțată nu poate fi încă prezentată în cele mai mici amănunte, în special deoarece chiar istoria administrativă a Transilvaniei, mai exact a teritoriilor apusene ale acesteia (comitatele Solnoc, Zărand, Crasna), nu este pe deplin clarificată<sup>68</sup>, aceste teritorii fiind supuse dublei jurisdicții a voievodului ardelean și a palatinului Ungariei.

O componentă specială a studiului activității vicariale în Transilvania secolului al XIV-lea este reprezentată de către analiza textelor diplomatice (documentare) emise de către acești înalți „funcționari” diecezani<sup>69</sup>, cercetare dezvoltată însă în cadrul tematic particular al întregii producții documentare episcopale ardelenene<sup>70</sup>. Monumentele scrise lăsate în urmă de activitatea judecătorească a vicarilor episcopali constituie indiciul cel mai prețios al identificării funcționării unei concepții administrative moderne, birocratice, în persoana auxiliarului diecezan fiind anunțat magistratul laic de mai târziu. Aceasta este de altfel și direcția în care se va îndrepta pe viitor cercetarea temei enunțate cu acest prilej; vor fi prin urmare privilegiate analize circumscrise tematicii diplomatiei vicariale ardelenene în secolul al XIV-lea, de o atenție suplimentară

<sup>65</sup> Excepții: 1339.09.15 – *magister Thomas custos ecclesie Transsilvane*, DIR C, XIV, vol. III, nr. 446; 1381.10.02 – *magister Simon canonicus ecclesie Transsilvane necnon vicarius generalis ex ista parte Mezes ... domini Gobelini ecclesie eiusdem episcopi*, ANDJ Cluj, fond Vécsey.

<sup>66</sup> Bónis, *Gerichtsbarkeit*, p. 204.

<sup>67</sup> Szentirmai, *Diözesankurie*, p. 174 sqq.

<sup>68</sup> M. Petri, *Szilágy vármegye monographiája*, I, Zilah, 1901, p. 505-508; J. Karácsonyi, *Az erdélyi püspökség Erdélyen kívül eső főesperestségei*, în „Batthyáneum”, 1, Brassó, 1911, p. 38-46; F. Piti, *Vikáriusi oklevelek a Vay család berkeszi levéltárában (1344-1382)*, în „Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle”, 42, 2007, nr. 1, p. 50-58.

<sup>69</sup> Potrivit unui model furnizat de J. Bistřický, *Urkunden des Olmützer Generalvikariats in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, în „Folia Diplomatica”, Brno, I, 1971, pp. 41-48; pentru Ungaria medievală, câteva date despre diplomatica vicarială sunt furnizate de I. Szentpétery, *Magyar Oklevéltan*, Budapest, 1930, p. 140, 222 sq.

<sup>70</sup> W. A. Kovács – A. Valentiny, *A Wass család cegei levéltára*, Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 2006; on-line: <http://www.familyhistory.ro>. cu date cuprinzătoare despre fondul Wass deținut de Arhivele Naționale Române, Direcția Județeană Cluj, fondul cu cele mai numeroase originale ale documentelor emise de vicarii ardeleni în veacul al XIV-lea. Cu referire la activitate de cancelarie a episcopilor ardeleni, A. Dincă, *Despre diplomatica episcopală transilvană (1270-1307)*, în „Mediaevalia Transilvanica”, Satu-Mare, III, 1999, 1-2, p. 59-70.

beneficiind identificarea terminologiei juridice din documente<sup>71</sup>, indiciu cert al profesionalizării actului de justiție<sup>72</sup>. De altfel, dincolo de contribuția mediului ecleziastic medieval la structurarea unei culturi pragmatice<sup>73</sup>, puse în slujba guvernării laice sau bisericești, aportul major al Bisericii de dinainte de Reformă la edificarea civilizației europene (occidentale) moderne trebuie căutat tocmai în direcția transmiterii și articulării unui sistem juridic, moștenit sau original. Or, vicariatul general episcopal în evul mediu, inclusiv în Ungaria (implicit și în Transilvania) secolelor XIV-XV, reprezintă un excelent studiu de caz în acest sens, un studiu privind prefaceri instituționale și culturale majore<sup>74</sup>, resimțite de societatea medievală locală în deplină consonanță cu aria de civilizație căreia îi aparținea.

### **Die Generalvikare des Bischofs von Siebenbürgen im 14. Jahrhundert. Einführende Betrachtungen.**

#### **Kurzfassung**

In diesem Aufsatz wird eine einführende Analyse der Rolle der Generalvikare in Siebenbürgen im 14. Jahrhundert durchgeführt. Im mittelalterlichen Ungarn hatte der Bischofsvikar, anders als in Polen, aber mit den Realitäten in Italien vergleichbar, die richterlichen Rechte *in spiritualibus*, die sonst der Offizial (*officialis*) wahrnahm. Die Tätigkeit der Vikare ist für Siebenbürgen im 14. Jahrhundert quellenmäßig gut belegt. Die starke Entwicklung dieser Form der Bürokratie ist ein interessantes Indiz für das auf Verwaltung und weniger auf Seelsorge ausgerichtete Denken der Amtsinhaber. Die Institution des Vikariats war die wichtigste „Neuerung“ in der europäischen Kirchenorganisation des 14. Jahrhunderts und hat im siebenbürgischen Bistum eine zentrale Rolle gespielt – ein schöner Hinweis auf die Synchronie zwischen Siebenbürgen und dem abendländischen Europa.

---

<sup>71</sup> D. Willoweit, *Zum Einfluss gelehrten Rechtsdenkens in Urkunden des 13. Jahrhunderts*, în „Studia Gratiana“, Roma, XXVII, 1996, p. 575-596.

<sup>72</sup> În acest sens, foarte interesantă este discuția metodologică la S. Reynolds, *The Emergence of Professional Law in the Long Twelfth Century*, în „Law and History Review”, University of Illinois, XXI/2, 2003, pp. 347-366, la care se adaugă comentariile și completările lui P. Górecki, în aceeași revistă, p. 367-376.

<sup>73</sup> Din bogata literatură de specialitate privitoare la „scriitura pragmatică” în evul mediu latin, mai recent (cu bogate referințe bibliografice) H. Keller, *Mediale Aspekte der Öffentlichkeit im Mittelalter: Mündlichkeit – Schriftlichkeit – symbolische Interaktion*, în „Frühmittelalterliche Studien”, Münster, 38, 2004, p. 277-286.

<sup>74</sup> K. Körmeny, *A kánonjog középkori egyetemi oktatásával és a 15. századi esztergomi vikáriusok olvasmányával, működésével kapcsolatos kéziratok források az esztergomi egyház 1543 előtti könyvtárában*, în vol. *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről. Kéziratok kódexek, zsinatok, középkori műfajok*, editat de P. Erdő, Budapest, Szent István Társulat, 2002, p. 157-188.